

UDK: 329.1(497.5) »1943/1944«
949.75 »1943/1944«
Pregledni članak
Primljeno: 1. 12. 1995.

Politički program ratnoga HSS-a i »puč Vokić-Lorković«

JOZO IVIČEVIĆ
Zagreb, Republika Hrvatska

Rad donosi i ocjenjuje politički program (ratnog) HSS-a u vrijeme NDH (1941.–1945.) te posebno u svezi s tim razmatra »puč Vokić-Lorković«. Autor analizira i odnose HSS-a s ustaškim režimom.

Svojim političkim programom u doba Drugoga svjetskog rata – odnosno, pobliže, u doba NDH (1941.–1945.) – ratni HSS odredio se je, poglavito, spram političkih programa ustaškoga i komunističkoga pokreta.

Ustaški i komunistički pokret politički su pokreti totalitarnoga tipa – u desničarskim, fašističkim i u ljevičarskim, komunističkim svojim inačicama – povijesna su novina što će obilježiti dvadeseto stoljeće. Nadalje, totalitarni društveni pokreti dvadesetoga stoljeća više su od političke revolucije, ti pokreti civilizacijska su alternativa, kulturna su revolucija – barem ako je o zapadnjačkome kulturnopovijesnom krugu riječ.¹

¹ U središtu je zapadnjačke civilizacije samosvojna, spram društvenoga svojeg okoliša autonomna osoba. Izrazom te autonomije, u političkoj sferi, građanska su prava i parlamentarno-demokratski poredak. U gospodarstvenoj sferi, izrazom te autonomije vjerska snošljivost te sloboda istraživanja i stvaralaštva u znanosti i u umjetnosti. U srži pak svakoga totalitarizma neosobno je, generično je poimanje čovjeka. U središtu totalitarnih sustava stoga je, vazda, neko generično, neko skupno biće (nacija, ili pak klasa, poglavito). Svijet bez osobe svijet je, dakako, bez građanskih prava i bez političkoga pluralizma. U gospodarstvenoj sferi, svijet bez osobnoga vlasništva (ili pak – u »mekškoj«, desničarskoj inačici totalitarnoga kolektivizma – privatno vlasništvo dođuše opstaje, no biva podvrgnuto državnim razlozima). U sferi duhovnosti, svijet bez osobe svijet je jedne knjige i istine, svijet je jednomylja. Ono skupno, generično biće totalitarne svijeti, toj se svijesti ukazuje u totalitarnome pokretu, pokret pak utjelovljuje se u vodi. Kult generičnoga bića (Nacije, Klase) promeće se tako u kult totalitarnoga pokreta, kult Pokreta (Partije) promeće se u kult Vode. Totalitarni pokret biva tak novom Crkvom, Voda novim Mesijom. U ozračju novovjeke krize religiozne svijeti, gorljivost religioznoga tipa kao da se obnavlja u totalitarnoj svijesti, mistični zanosi totalitarnih pokreta dvadesetoga stoljeća kao da su novo neko srednjovjekovlje. Totalitarni pokreti i totalitarne države imanentno su apsolutistički strukturirani. Ustaška politika u NDH bila je stoga politika Poglavnika, dr. Ante Pavelića,

Kada NDH 1941. godine nastaje, totalitarni su pokreti na svojem vrhuncu. Osim toga, svi takvi pokreti – oni desničarskoga, fašističkog i oni ljevičarskoga, komunističkog tipa – u onaj su tren zapravo u savezu, poradi preinake političkoga zemljovida svijeta, na uštrb zapadnih demokracija. Znamenom tog saveza onodobni su ugovori o prijateljstvu između Njemačke i Sovjetskoga Saveza, te između Japana i Sovjetskoga Saveza. Nadalje, na preinaci političkoga zemljovida svijeta s totalitarnim velevlastima – s Njemačkom i s Japanom osobito – bili su, u pravilu, voljni surađivati nacionalni pokreti »trećega svijeta« i nacionalni pokreti uopće, a i ini nezadovoljnici međunarodnim poretom što su ga zapadne demokracije uspostavile nakon Prvoga svjetskog rata i prije tog rata. Bloku totalitarnih država i inih nezadovoljnika u svijetu opirala se je jedino Engleska – kontinentalne europske demokracije bile su dotad poražene, SAD su se, pak, u ratu europskih demokracija i sila Trojnoga pakta proglasile neutralnima.²

Europski novi poredak, što ga je uspostavljala, Njemačka međutim nije ideologijski uvjetovala. U tome novome međunarodnom poretku bilo je, dođuše, mjesta samo državama što bi priznale kontinentalnu njemačku hegemoniju, no tim državama Njemačka nije nametala fašistički (odnosno nacionalsocijalistički) unutarnji poredak, u unutarnje političke prilike i odnose savezničkih država Njemačka se, u načelu, ne bi upletala i te bi države održale svoj unutarnjopolitički suverenitet (ili bi takav, ograničeni suverenitet zadobile: riječ je o državama što bi nastale pod njemačkim okriljem).³

Pragmatično, a ne ideologijski, Njemačka je postupila i u jugoslaven-skome, a potom i u hrvatskome slučaju. Pokroviteljice Jugoslaviji bile su zapadne demokracije. No Jugoslaviju i njezin unutarnjopolitički poredak bila je voljna jamčiti i Njemačka, pod uvjetom da se Jugoslavija vanjskopolički odmakne od zapadnih saveznika i primakne silama Osovine. Njemačka je, nadalje, pristala i na to da Jugoslavija Trojnome paktu pristupi samo simbolično. A kada je nakon beogradskoga puča 27. ožujka 1941. odlučila da Jugoslaviju uništi – Njemačka se je u Hrvatskoj obratila legitimnome tamošnjem

ponajprije i nadalje, pa i povijesnu odgovornost za tu politiku valja pripisati dr. Paveliću, ponajprije i nadalje. Isto to zaključiti je, analogno, o Josipu Brozu Titu, kada je o komunističkom pokretu i državi u nas riječ.

² U času kad NDH 1941. nastaje, bilo je stoga izglednim da bi blok totalitarnih država i inih nezadovoljnika mogao nadvladati u svijetu. Tome potom ipak neće biti tako, no ne zaslugom zapadnih demokracija, već zbog neodmjerena samopouzdanja sila Trojnoga pakta i dvostruke »greške u koracima« zbog toga. Njemačka je napala Sovjetski Savez, dok Engleska još nije bila poražena, Japan je pak napao Sjedinjene Države, dok Sovjetski Savez još nije bio poražen. Japan je tako Sjedinjene Države prisilio da izađu iz svojega izolacionizma i da se zarate, Njemačka je pak prisilila Sovjetski Savez da se udruži s Anglo-Amerikancima. Koalicija totalitarnih protiv demokratskih država ustupila je mjesto »neprincipijelnoj koaliciji« demokracija i jedne od totalitarnih velesila: slika Drugoga svjetskoga rata i odnosa snaga u tom ratu time će se iznenada i stubokom izmijeniti.

³ Sovjetski Savez, u svojem utjecajnome području, posvuda je pak na vlast dovodio, redovito nasilno, mjesne komunističke stranke, kojima potom ne bi dopuštao ni unutarnjopolitičku autonomiju: države sovjetskoga međunarodnog »novog poretka« stoga jedva da su bile države, makar i ograničena suvereniteta.

političkom predstavništvu, iako je to bio HSS, to jest stranka zapadnjačkih nazora. Na ideologijski »podobniji«, na ustaški pokret,⁴ Njemačka će se osloniti tek naknadno, nakon što će predsjednik HSS-a, dr. Maček, odbiti ponudu da on proglasi hrvatsku državu, pod njemačkim okriljem.

Odlukom Führera njemačkoga Reicha, da Jugoslaviju uništi, a hrvatski nacionalni pokret podupre, 1941. iskrsnula je prigoda da se samostalna hrvatska država, nakon davne 1102. godine, ponovno uspostavi. Makar i ograničena suvereniteta, bila bi to ipak obnovljena hrvatska država, i ustaše su se te iznimne povijesne prigode zdušno dohvatili. U pretpostavljenomu nacionalnom interesu i ini su nacionalni pokreti, u pravilu, postupali pragmatično te su, u pravilu, bili voljni surađivati s totalitarnim velesilama: ne samo s Njemačkom i Japanom, u Drugome svjetskom ratu, već, u izmijenjenim povijesnim okolnostima, i sa Sovjetskim Savezom, nakon Drugoga svjetskoga rata. U Hrvatskoj 1941. osobitim nije stoga to što su ustaše bili voljni surađivati sa silama Osovine, već je osobitim to što je središnji nacionalni pokret, dotično HSS, tu suradnju odbio.

Ponudu da hrvatsku državu proglasi pod okriljem nacističke Njemačke dr. Maček je otklonio uvjeren da tako mora postupiti i kao kršćanin i kao predsjednik stranke demokratskih, zapadnjačkih političkih nazora. Ta moralistička reakcija predsjednika HSS-a pružila je povijesnu šansu alternativnome nacionalnom pokretu, onome ustaškom.

Kada su 1941. došli na vlast, ustaše su doduše bili izrazita politička manjina, no ipak su imali stanovitih izgleda, barem u prvi tren.

Proglašenje hrvatske države dojmilo se je hrvatske javnosti. Ustaše su, međutim, bili politička skupina o kojoj šira javnost pobliže nije znala. Nadalje, NDH je proglašena pod okriljem fašističkih sila Osovine, kojima hrvatska javnost nije bila naklonjena (nenaklonjenom je bila osobito Italiji, zbog talijanskih prohtjeva spram hrvatskoga primorskog ozemlja). Proglašenje NDH izazvalo je stoga i nedoumica, te je pretežiti dio hrvatske javnosti iščekivao daljnji razvoj događaja.

Unatoč rezervama glede vanjskopolitičkih okolnosti u kojima je NDH nastala – i vodstvo HSS-a bilo je pod dojmom činjenice da je proglašena hrvatska država, također i zbog toga jer bi alternativa proglašenoj NDH bila talijanska i njemačka okupacija Hrvatske. Svoj sud o ustaškoj vladavini vodstvo HSS-a nije stoga izreklo unaprijed i bez uvjeta, nego je i ono, poput pretežitoga

⁴ Gledajući svojega političkoga podrijetla, ustaški se je pokret pozivao poglavito na dr. Antuna Starčevića. Pravaštvo je, međutim, bilo povijesna parlamentarna hrvatska desnica, ustaše su pak bili nova, totalitarna hrvatska desnica. Tom pomaku pridonijele su onodobne međunarodne prilike. Ustaše su htjeli hrvatsku državu što bi nastala propašću Jugoslavije. Jugoslavija je, međutim, bila »versailleska tvorevina« zapadnih demokracija. Politički, a potom i doktrinarno, ustaše su se stoga priklonili totalitarnim silama Osovine, što su težile reviziji »versailleskoga« međunarodnog poretka. Preobrazbi povijesne, parlamentarne hrvatske desnice u novu, totalitarnu hrvatsku desnicu pridonijelo je i pogoršanje političkih prilika u Hrvatskoj nakon ubojstva Stjepana Radića i uvođenja šestojanuarske diktature. Bezobzirno političko nasilje nad Hrvatskom potaknulo je radikalizaciju hrvatske javnosti uopće, a desnoga krila nacionalnoga pokreta posebice.

dijela hrvatske javnosti, iščekivalo kako će ustaške vlasti postupiti. U međuvremenu, predsjednik je HSS-a narod pozvao neka se novoj vlasti pokori.

Srbi 1941., pri njemačkome napadaju na Jugoslaviju, općenito nisu bili voljni ratovati. U Hrvatskoj, osim toga, većinska je srpska stranka (Pribečevićeva Samostalna demokratska stranka) surađivala s Hrvatima, dotično s HSS-om, još od 1927. godine.

Sa samo nekoliko tisuća članova i malo simpatizera – komunisti pak, sami za sebe, nisu mogli razložito pomišljati na pobunu protiv NDH.

Kada su ustaše 1941. došli na vlast, ozbiljnije prijetnje toj vlasti stoga nije bilo, dapače, bilo je izgleda da i šira javnost pristane na ustašku vladavinu – dotad barem dok je nadmoć sila Osovine na europskome kontinentu bila neupitnom.

Ustaše su, međutim, došavši na vlast, otpočeli progonom etničkih i političkih manjina u NDH (Srba, Židova, Roma, komunista, političkih jugoslavena, masona), no okomili su se i na HSS, uz koji je dotad bila izrazita većina hrvatske javnosti (dotadašnja djelatnost HSS-a oglašena je izdajničkom, stranka raspuštena, neki stranački prvaci uhićeni, predsjednik stranke zatočen u jasenovačkom logoru).

Iščekivanje kako će nove vlasti postupiti prometnut će se stoga uskoro – i u vodstvu HSS-a i u pretežitome dijelu javnosti – u kritičan sud o tim vlastima. Srpska i komunistička pobuna, ali i općenito nesređene političke prilike u NDH, potaknut će pak sile Osovine da NDH ponovno zaposjednu (NDH je bila saveznica sila Osovine, pa su se njemačke i talijanske oružane snage iz NDH bile otpočele povlačiti). Suverenitet NDH, ionako ograničen, nazočnošću stranih vojska na njezinu ozemlju bit će, međutim, još i dodatno okrnjen.⁵ NDH će tako bivati sve manje neovisnom i stoga sve manje državnom, a u srži te progresivne degradacije NDH bit će istočni grijeh ustaških vlasti, njihova politička isključivost i nesnošljivost.

Osudjujući političko nasilje ustaških vlasti, vodstvo ratnoga HSS-a usprotivilo se je, međutim, i komunističkome pozivu na oružje »protiv okupatora i njihovih domaćih pomagača«. Naime, o komunističkoj gerili vodstvo HSS-a držalo je kako to, u posljednjoj konzekvenci, nije »narodnooslobodilačka borba«, već građanski rat – rat u kojem se komunisti hoće nasilno domognuti vlasti, i u koji stoga bivaju upletene i u kojem stradavaju domaće vojske, te civilno pučanstvo i njegova dobra, a ne njemačke i talijanske vojne postrojbe.

O oružanim akcijama protiv osovinskih vojnih snaga u NDH vodstvo ratnoga HSS-a držalo je pak kako bi te akcije valjalo uskladiti s vojnim operacijama zapadnih saveznika, nakon njihova iskrcavanja na europsko kopno. Oružane akcije vodstvo HSS-a nije dakle isključivalo, već je odluku o tome odgodilo do ratne završnice. U međuvremenu, za taj se je vojnopolitički rasplet nastojalo pripremiti. U tu je svrhu ratni HSS uspostavio ilegalnu stranačku mrežu i mrežu svojih pouzdanika u oružanim snagama NDH, pokrenuo je ile-

⁵ Nazočnost svoje vojske na ozemlju NDH zlorabila je osobito Italija: za razliku od Njemačke, Italija je imala prohtjeva spram dijelova hrvatskoga etničkoga posjeda, ali i prohtjeva spram svekolike NDH, kojoj je bila namijenila političku sudbinu nalik albanskoj.

galna stranačka glasila, nastojao je održavati vezu sa svojom emigracijom i sa zapadnim saveznicima.⁶

Poput ustaškoga pokreta, i ratni HSS htio je hrvatsku državu. Osuđujući ustašku politiku u NDH, ratni je HSS s ustašama stoga ipak i pregovarao te predlagao temeljite političke promjene u NDH, kako bi hrvatska država mogla opstati.

Do formalnih pregovora vodstva HSS-a i ustaškoga vodstva došlo je ljeta 1943. godine. Tada je već bilo izglednim da će se savezničke vojske doista iskrcati na europsko kopno, i to iz sjeverne Afrike, pa da će savezničke snage prema Njemačkoj nadirati s juga, preko Italije i jugoistočne Europe. Tu je

⁶ Ta »politika čekanja« nije, međutim, osobitost ratnoga HSS-a, već je u zaposjednutoj Europi bila tipičnom. Vojske Trojnoga pakta imale su desetke milijuna vojnika, silno naoružanih, vojske njihovih ratnih protivnika također. O ishodu Drugoga svjetskog rata odlučivalo se je stoga o srazu vojska i naoružanja blokova onodobnih velesila, dočim oružane akcije pokreta otpora u okupiranoj Europi, ili bilo gdje drugdje, na ratni ishod bitno nisu mogle utjecati, a političke su strahovite odmazde. Masovnijega oružanog pokreta otpora u zaposjednutoj »tvrđavi Europi« bilo je stoga tek u ratnoj završnici, kada su savezničke vojske u tu njemačku tvrđavu već odasvud nadirale. Iznimkom u tom pogledu nije toliko Jugoslavija, koliko baš NDH. Nakon njemačkoga napadaja na SSSR ljeta 1941., KP Jugoslavije, po nalogu iz Moskve, pozvala je na oružani otpor. No nakon sloma ustanka u Srbiji i u Crnoj Gori u drugoj polovici te, 1941. godine, masovnijega pokreta otpora tamo nije bilo (Srbiju će komunisti naposljetku osvajati poglavito iz NDH, i to tek pri kraju rata, kada se je njemačka vojska s Balkana već povlačila). Masovne gerile nije bilo ni drugdje na ozemlju (bivše) Jugoslavije, osim u NDH. U NDH komunisti su se oslonili na pobunu srpskoga pučanstva. No Srbi su se bili pobunili protiv ustaša i protiv NDH, a ne protiv »fašističkih okupatora« u NDH (njemačke vojne postrojbe bile su se, uostalom, zapravo povukle iz savezničke NDH, talijani su pak srpsku pobunu protiv savezničke NDH podupirali, talijanskim presizanjima spram NDH smetao je hrvatski, a ne srpski nacionalizam). Ustaške su vlasti međutim bile nesnošljive i spram hrvatske javnosti, što je htjela demokratsku hrvatsku državu. Tu »treću Hrvatsku« u doba NDH, ni ustašku ni komunističku, znamenovala je, osim ratnoga HSS-a, i Katolička crkva u NDH, moralnom svojom osudom totalitarnih političkih doktrina i postupaka, i fašističkih i komunističkih. Od vojska u doba NDH demokratskoj političkoj opeji bilo je naklonjeno hrvatsko domobranstvo, no i među ustašama bilo ih je kojima nije bilo do totalitarne ideologije, već do hrvatske države. Prve svoje ratne ciljeve komunisti su pak tajili, pa njihova ratna retorika nije bila »klasnorevolucionarna« i totalitarna, već narodnooslobodilačka i demokratska. Poput ratnoga HSS-a, i hrvatski komunisti obećavali su stoga demokratsku poslijeratnu hrvatsku državu (bila bi to, doduše, federalna država, i to u sklopu obnovljene Jugoslavije – no bila bi to, navodno, ipak demokratska hrvatska država). Takva komunistička ratna promidžba komunistima je postupno, i sve više, privodila i Hrvate koji nisu bili komunisti. Partizanski pokret time je prestajao biti oružanim pokretom samo manjina u ratnoj Hrvatskoj (Srba i komunisti) i time, i tek time, partizanski je pokret postajao doista masovnom gerilom u NDH (pri kraju 1944., primjerice, pod zapovjedništvom Glavnoga štaba Hrvatske Hrvata je bilo dvostruko više od Srba). Korelativno, jačat će i oružane snage NDH. Rat u Hrvatskoj 1941.–1945. bit će stoga doista pretežito građanski rat, a gubici u tom ratu, i ljudski i materijalni, bit će strahoviti (broj izginulih u NDH približan je, recimo, broju Engleza i Amerikanaca poginulih u ratu i sa silama Osovine i s Japanom). A i politički ishod toga građanskog rata bit će porazan, umjesto hrvatske uspostaviti će se jugoslavenska država, umjesto demokracije zavladat će komunistički totalitarizam.

mogućnost i ustaško vodstvo uvidjelo, te je vodstvu HSS-a predložilo pregovore. U tim pregovorima vodstvo HSS-a predlagalo je da se umjesto ustaške vlade u NDH uspostavi nestranačka (»činovnička«) vlada. Zadaća bi toj vladi bila poraditi na tome da se zaustave politička nasilja, te da se prilike u NDH i inače smire i srede. Implicitni smisao prijedloga o nestranačkoj vladi bio je da to bude privremena, prijelazna vlada, a potom, u pogodnome trenutku, vlast da preuzme HSS.

Ustaški pregovaratelji predlagali su, međutim, da se uspostavi zajednička vlada prvaka HSS-a i ustaških prvaka. O toj koalicijskoj vladi vodstvo HSS-a zaključilo je kako bi njome dr. Pavelić htio učvrstiti svoju vladavinu, HSS pak da bi se suradnjom u takvoj vladi politički kompromitirao, i u zemlji i kod zapadnih saveznika. Pregovore s ustaškim vodstvom vodstvo HSS je stoga u rujnu 1943. prekinulo.

Pretpostavka da će zapadni saveznici na Njemačku krenuti s juga, iz središnjeg i jadranskoga smjera, nije se obistinila, pa je NDH 1943. godine opstala. No svojoj kobi, svojoj propasti, NDH se je ponovno, i konačno, primaknula sljedeće, 1944. godine. U ljeto te godine anglo-američke vojske iskrcale su se u Francuskoj, a savezničke vojske, ali i sovjetske, nadirale su prema Balkanu i Podunavlju. U tim okolnostima dr. Pavelić je opunomoćio dr. Mladena Lorkovića da vodstvu HSS-a ponudi ponovne pregovore. Lorković, tadašnji ministar unutarnjih poslova, u te će pregovore uvesti osobito Antu Vokića, ministra oružanih snaga, a opunomoćenikom u ime vodstva HSS-a bio je poglavito Ivan Farolfi, glavni tajnik ratnoga HSS-a. Farolfi je Vokiću i Lorkoviću izložio plan temeljita i unutarnjopolitičkoga i vanjskopoličkoga prevrata u NDH. Određenije, po planu toga »dogovornog puča« vlast bi u NDH preuzela HSS, uz potporu u tu svrhu reorganiziranih oružanih snaga (ustaška bi vojnica bila raspuštena, jedinstvenim hrvatskim oružanim snagama zapovijedali bi pouzdanici HSS-a, istaknuti ustaše otišli bi iz Hrvatske). Uspostavila bi se tako demokratska hrvatska država, što bi se svrstala uz zapadne saveznike, te bi oružane snage te države nastupile protiv njemačkih postrojba u Hrvatskoj.

Osim s ustašama, ratni HSS pregovarao je, istodobno, i s komunistima (od proljeća 1943. do rujna 1944.). U tim pregovorima sudjelovali su, neposredno ili posredno, poglavito, od vodstva HSS-a Košutić, Farolfi i dopukovnik Ivan Babić, od vodstva KPH Andrija Hebrang i Ivan Krajačić, od vodstva KPJ Josip Broz Tito i Edvard Kardelj. Opunomoćenici HSS-a komunistima su predložili da će se HSS i hrvatsko domobranstvo pridružiti partizanima, no pod uvjetom da pri tome očuvaju zasebnost i autonomiju. Konačnom svrhom toj suradnji bila bi poslijeratna demokratska hrvatska država, što bi proistekla iz slobodnih višestranačkih izbora. Ako bi pak jugoslavenska politička zajednica, stjecajem povijesnih okolnosti, nakon rata bila obnovljena – opunomoćenici HSS-a inzistirali su da to bude međunarodna zajednica konfederativnog tipa, u kojoj bi Hrvatska imala sva bitna obilježja državnosti (poglavito pak zasebnu svoju vojsku i diplomaciju). Komunisti su, međutim, sve te prijedloge ratnoga HSS-a glatko odbacili.

Unatoč demokratskoj i federalističkoj svojoj retorici, komunisti su, po uzoru na Sovjetski Savez, htjeli jedinstvenu i strogo centraliziranu jugoslavensku državu, u kojoj bi sva vlast pripala također jedinstvenoj i strogo

centraliziranoj jugoslavenskoj komunističkoj stranci. Pri takovu stanju stvari, izgledi ratnoga HSS-a u pregovorima s KPH/KPJ ovisili su, ponajprije, o tome raspolaze li HSS u taj trenutak vojnom moći, određenije, ti izgledi ovisili su o pokušaju demokratskoga vojnopolitičkoga prevrata u Zagrebu. Sprječavanjem tog prevrata spriječeni su i izgledi HSS-a u pregovorima s KPH/KPJ; stoga, kada je ing. Košutić nakon propasti prevratničkoga pokušaja u Zagrebu stigao u Topusko na daljnje pregovore s komunistima – umjesto na pregovore, stigao je u zatvor.

(Ratni HSS bio je dvostruko ilegalan te izložen progonima i ustaša i komunistima. Progone ratnoga HSS-a i ustaše i komunisti alternirali su, međutim, s pokušajima da HSS, u onodobnome građanskom ratu u Hrvatskoj, pridobiju na svoju stranu.)

Pokušaj demokratskoga vojnopolitičkoga prevrata u ratnoj Hrvatskoj spriječio je dr. Pavelić. On je ministre Lorkovića i Vokića bio doduše ovlastio da pregovaraju s vodstvom HSS-a, a potom su ga ti opunomoćenici izvješćivali o tijeku pregovora, barem u osnovnim obrisima. No dr. Pavelić u tim pregovorima nije kanio pristati na to da odstupi s vlasti i da napusti Hrvatsku, naprotiv, tim pregovorima htio je učvrstiti svoju vladavinu, time što bi HSS naveo na suradnju (zanašao se je i time da bi sa zapadnim saveznicima on mogao pregovarati). Isto to dr. Pavelić htio je, uostalom, i u pregovorima s HSS-om tijekom ljeta 1943. godine. No u međuvremenu vojnopolitički položaj Njemačke, a time i NDH, dramatično se je bio pogoršao, pa su ljeta 1944. Lorković i Vokić pristali na prijedloge vodstva HSS-a, i te su prijedloge bili voljni provesti – s Pavelićem ili bez njega, pa i protiv njega: u tom smislu pokušaj vojnopolitičkoga prevrata ljeta 1944. bio je usmjeren i protiv dr. Pavelića i ustaških ekstremista uopće. Ne pouzdavajući se više u svoje opunomoćenike, Lorkovića i Vokića, dr. Pavelić im je naizgled povlađivao, a u potaji je pripremao udar na prevratnike (da bi se pri tom osigurao spram Nijemaca, dr. Pavelić je prevratnike odao Nijemcima). Udar je otpočeo na noćnoj sjednici vlade NDH 30. kolovoza 1944., a nastavio se je uhićenjem prevratnika, ali i širega vodstva ratnoga HSS-a, te smjenama na ključnim položajima u državnome i vojnome aparatu, kao i u ustaškome pokretu. Naposljetku, osobe iz užega prevratničkoga kruga – prvake HSS-a i ustaške prvake, te časnike, pouzdanike HSS-a u oružanim snagama NDH – dr. Pavelić je umorio, većinu njih u logoru u Lepoglavi, pri kraju travnja 1945. godine.

U šturim iskazima o tim pripremama vojnopolitičkoga prevrata u NDH ljeta 1944. – dr. Pavelić isticao je svoje ministre, Lorkovića i Vokića, pa se je ustalilo govoriti kako je to bio »puč Vokić-Lorković«. No Vokić i Lorković djelovali su u dogovoru s vodstvom HSS-a i sukladno naumu HSS-a da u Dru-gome svjetskom ratu, u pogodnome trenutku, uspostavi demokratsku hrvatsku državu. Taj svoj politički program ratni HSS pokušao je provesti s pomoću »puča Vokić-Lorković« 1944. godine, no pokušao ga je provesti i u pregovorima s ustašama 1943. godine, te u pregovorima s komunistima 1943./1944. godine.

Prevratnike iz 1944. umorio je dr. Pavelić, no nekoliko dana nakon lepoglavskoga pokolja dr. Pavelića više nije bilo ni na vlasti, ni u Hrvatskoj, a na vlast su došli komunisti i uspostavili totalitarnu jugoslavensku državu, po sovjetskome, staljinističkom uzorku.

Zamisao ratnoga HSS-a – demokratsku hrvatsku državu – nije stoga spriječio dr. Pavelić, iako je on smaknuo prevratnike, već su tu zamisao, naposljetku, spriječili jugoslavenski, a među njima i hrvatski, komunisti.

S U M M A R Y

POLITICAL PROGRAM OF THE WARTIME CROATIAN PEASANT PARTY AND »VOKIĆ-LORKOVIĆ COUP«

The author presents and evaluates political program of the wartime Croatian Peasant Party (CPP) in the Independent State of Croatia. CPP wanted a Croatian state organized on democratic bases, not a totalitarian state. They saw the postwar Croatia either as an independent state or, depending on historical circumstances, as a member of a state of confederal type in which it could keep the characteristics of its national sovereignty. Such program was represented by CPP in negotiations with the Ustasha leaders in Summer of 1943 and in the negotiations with the communist leaders in 1943/44. CPP also tried to carry out that program through the military political coup in the Summer of 1944 (Vokić-Lorković coup). Conspirators were removed by the leader Ante Pavelić, but political program of the wartime CPP was not prevented, in the last consequence, by Pavelić, but the Yugoslav, and among them also Croatian, communists – after the World War Two communists established the centralized one-party Yugoslav state.